

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

ROZDÍLY VE VYUŽÍVÁNÍ DIDAKTICKÉ HRY VE ŠKOLNÍCH DRUŽINÁCH VE MĚSTĚ A NA VESNICI

Vedoucí práce: Mgr. Richard Macků, Ph.D.

Autor práce: Sabina Páralová

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: III.

2017

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum:

.....

Sabina Páralová

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Richardovi Macků, Ph.D. za velmi užitečné metodické vedení, projevenou trpělivost a ochotu, cenné rady a připomínky. Dále děkuji své rodině za podporu, kterou mi v uplynulých letech studia poskytovala.

OBSAH

Obsah	4
Úvod.....	6
1. Hra.....	8
1.1. Vymezení pojmu hra	8
1.2. Didaktická hra	10
1.3. Znaký a vlastnosti her.....	12
1.4. Typologie her	12
1.5. Prostředí hry	15
2. Volný čas.....	17
2.1. Vymezení pojmu volný čas	17
2.2. Funkce volného času	18
2.3. Volný čas ve městě a na vesnici	20
2.3.1. Volný čas ve městě	20
2.3.2. Volný čas na vesnici	21
2.4. Rozdíly ve způsobu trávení volného času ve městě a na vesnici	21
3. Zařízení pro volný čas ve městě a na vesnici	23
3.1. Instituce pro volný čas dětí a mládeže.....	23
3.2. Školní družina a školní klub.....	24
3.2.1. Školní družina	24
3.2.1.1. Funkce školní družiny	27
3.2.1.2. Činnosti školní družiny	27
3.2.2. Školní klub	29
3.2.3. Dokumentace školní družiny a školního klubu.....	30

4. Výzkum	32
4.1. Představení výzkumného vzorku.....	32
4.2. Otázka č. 5: Jakým stylem nejvíce trávíte volný čas s dětmi?	33
4.3. Otázka č. 6: Jak byste definoval/a pojem didaktická hra?.....	34
4.4. Otázka č. 7: Využíváte didaktickou hru?	34
4.5. Otázka č. 8: Pokud ano, jak často?	35
4.6. Otázka č. 9: Jakou hru využíváte nejčastěji?.....	36
4.7. Otázka č. 10: Vytváříte si vlastní hry?	36
4.8. Otázka č. 11: Odkud nejvíce čerpáte hry?	37
4.9. Otázka č. 12: Vedete si svou kartotéku her?	37
4.10. Otázka č. 13: Pokud ano, jak vypadá?.....	38
4.11. Otázka č. 14: Kolik cca obsahuje her?	39
4.12. Otázka č. 15: Jak vybíráte hry pro danou skupinu dětí?	39
4.13. Otázka č. 16: Obměňujete hry?	40
4.14. Otázka č. 17: Pokud ano, jak často?	40
4.15. Shrnutí	41
Závěr	42
Seznam použitých zdrojů.....	44
Seznam příloh	46
Příloha č. I.	47
Abstrakt.....	50
Abstract.....	51

Úvod

„Hra je jeden z nejefektivnějších způsobů, jak zjednodušit život. Přesně to jsme dělali jako děti, ale v dospělosti jsme si hrát zapomněli.“

- Albert Einstein

Bakalářská práce se zabývá tématem *Rozdílů ve využívání didaktických her ve školních družinách ve městě a na vesnici*. Klade si za cíl nalézt rozdíly ve využívání didaktické hry ve školních družinách vzhledem k podmínkám života ve městě a na vesnici. Dílčím cílem je shrnout nasbírané informace z odborné literatury, která se zabývá problematikou hry, volného času a jeho využívání.

Hra má v životě člověka nezastupitelné místo a představuje nezaměnitelnou součást lidského života. Pro dítě je jednou z nejdůležitějších činností vůbec. Jejím prostřednictvím poznává samo sebe i svět, který jej obklopuje. Hraní slouží k rozvoji vnímání, poznávání a k osvojení si správných modelů chování. Díky hře si dítě vyzkouší řešení nejrůznějších problémů a situací, se kterými se může v životě setkat. Hra úzce souvisí s procesem učení a je jedním ze základních prostředků výchovy. Využívání tohoto edukačního prostředku pedagogovi umožňuje dosáhnout předem stanovených cílů zábavnou a pro dítě zajímavou formou. Hra učí, doplňuje, dokáže uvolňovat a zároveň soustřeďovat k věci, rozvíjí kreativitu, díky které se člověk posouvá dál, dokáže proměňovat každodennost v posvátno, ve slavnostní chvíli. U dítěte hra plní funkci výcviku a přípravy z hlediska fyzických aktivit a činností, ale také přípravy k sociálním rolím a sociálnímu chování, k respektování pravidel, a i k soutěživosti. Hravost je jedna z nejdůležitějších charakteristik dětí. Hra posiluje veškeré schopnosti překonávat překážky a čelit obtížím, učí sebeovládání.

První kapitola této práce se soustředí na fenomén hry. Seznamuje nás s definicemi hry, jejími znaky a vlastnostmi a didaktickou hrou. Nastihuje typologii her od různých autorů a blíže popisuje prostředí, ve kterém se hra uskutečňuje. Základní literaturou pro zpracování kapitoly o hře byly knižní tituly, jejichž autory jsou Eugen Fink (*Hra jako symbol světa*), Johan Huizinga (*Homo ludens*), Roger Callois (*Hry a lidé: Maska a závrať*), Eliška Lisá (*Hry k rozvoji sociálních kompetencí*), Eliška Suchánková (*Hra a její využití v předškolním vzdělávání*), Josef Maňák a Vlastimil Švec (*Výukové metody*).

Druhá kapitola se věnuje volnému času, jeho funkcím a rozdílům ve využívání volného času ve městě a na vesnici. Primární literaturou, která přispěla ke zpracování této kapitoly, byla kniha Bedřicha Hofbauera (*Děti, mládež a volný čas*). Dále pak *Pedagogika volného času* od Jiřiny Pávkové a kol. a *Člověk – prostředí – výchova* od Blahoslava Krause a Věry Poláčkové.

Třetí kapitola je zaměřena na zařízení pro volný čas dětí a mládeže. Jsou zde blíže popsány instituce, ve kterých je volný čas dětí, mládeže i dospělých uskutečňován. Následuje přiblížení školní družiny, jejích funkcí a činností, které se zde uskutečňují, a školního klubu. Podkladem pro tvorbu poslední teoretické kapitoly byla zejména kniha od Bedřicha Hájka (*Školní družina*). Důležitým odborným zdrojem byla také Jiřina Pávková a její *Pedagogika volného času* a Milan Macek a *Střediska pro volný čas dětí a mládeže*.

Ve čtvrté, poslední, kapitole byly analyzovány výsledky kvantitativního výzkumu, který proběhl formou dotazníkového šetření. Prostřednictvím dotazníku byli osloveni vychovatelé ze školních družin ve městě a na vesnici. Je zde představeno složení zkoumaného vzorku a následně vyhodnocovány jednotlivé otázky.

Součástí bakalářské práce je také přílohová část, která obsahuje plné znění dotazníku, jak byl předkládán respondentům.

1. Hra

1.1. Vymezení pojmu hra

„Hrající si člověk nemyslí a myslící člověk si nehraje.“¹

Hra je určitý fenomén, který souvisí s mnoha oblastmi života jedince. V současnosti existuje velké množství definic, ale žádná z nich není tak výstižná, aby obsáhla všechny významy pojmu hra. O vysvětlení tohoto slova se pokoušelo a stále pokouší velké množství filosofů, pedagogů, psychologů a mnoho dalších. Uvádím některé z definic, pomocí kterých, si posléze vysvětlíme pravou podstatu hry.

„Hru chápeme jako specifickou činnost člověka (dítěte i dospělého, jednotlivce i skupiny), která jej provází v každém věku. Hra má hluboký význam, je úzce spjata s vývojem osobnosti, umožňuje nám poznat okolní svět i sebe sama, hluboce ji prožíváme.“²

Hra je součástí lidského života od nepaměti. Stala se součástí dějin lidstva, tvoří obraz společnosti, kultury i národa. Ve hře se odráží výchovné koncepce a požadavky společnosti, školy i vychovatele (rodiče i učitele). Je považována za specifickou formu učení a důležitý prostředek sebe utváření. Během hry se formuje osobnost, jedná se o činnost, jež je vnitřně motivovaná. Hra se projevuje znaky, které ji odlišují od praktických životních činností. Takovými znaky jsou například spontánnost, svobodná volba, smysluplnost, samoúčelnost, zaujetí, nápaditost, nestresující stav mysli, duševní pravidla. Hra se realizuje v určitém čase, prostředí a za určitých podmínek.³

Pedagogický slovník definuje hru jako formu činnosti, která se liší od práce i od učení. Člověk se hrou zabývá po celý život, v předškolním věku má specifické postavení – je vůdčím typem činnosti. Hra má řadu aspektů: aspekt poznávací, procvičovací, emocionální, pohybový, motivační, tvořivostní, fantazijní, sociální, rekreační, diagnostický, terapeutický. Zahrnuje činnosti jednotlivce, dvojice, malé skupiny i velké skupiny. Existují hry, k jejichž provozování jsou potřebné speciální pomůcky (hračky, herní pomůcky, sportovní náčiní, nástroje, přístroje). Většina her má podobu sociální

¹ FINK, E.: *Hra jako symbol světa*, s. 78

² SUCHÁNKOVÁ, E. *Hra a její využití v předškolním vzdělávání*, s. 9

³ Srov. SUCHÁNKOVÁ, E. *Hra a její využití v předškolním vzdělávání*, s. 9-10

interakce s jasně formulovanými pravidly. Ve hře se mnoho pozornosti věnuje jejímu průběhu (hry s převahou spolupráce, s převahou soutěžení).⁴

J. Huizinga uvádí, že podle formy „*tedy můžeme hrou souhrnně nazvat svobodné jednání, které je míněno 'jen tak' a stojí mimo obyčejný život, ale které přesto může hráče plně zaujmout, k němuž se dále nepřipíná žádný materiální zájem a jímž se nedosahuje žádného užitku, které se uskutečňuje ve zvlášť určeném čase a ve zvlášť určeném prostoru, probíhá řádně podle určitých pravidel a vyvolává v život společenské skupiny, které se rády obklopují tajemstvím, nebo se vymaňují z obyčejného světa tím, že se přestrojí za jiné.*“⁵ Dále uvádí, že „*hra je dobrovolná činnost, která je vykonávána uvnitř pevně stanovených časových a prostorových hranic, podle dobrovolně přijatých, ale bezpodmínečně závazných pravidel, která má svůj cíl v sobě samé a je doprovázena pocitem napětí a radosti a vědomím 'jiného bytí' než je 'všední život'.*“⁶

Hra patří k nejoblíbenějším činnostem ve volném čase. Vhodným způsobem vyvažuje vyučování a působí jako relaxace. Je významná při nenásilném ovlivňování, a tedy i výchovném vedení, a současně je i vhodnou příležitostí k poznávání dětí. Hry mohou působit na rozvoj všech stránek jedince a podle svého charakteru se podílí na ovlivňování biologického, psychologického i sociálního rozvoje osobnosti. Hry vyvolávají pohybovou aktivitu, zprostředkovávají nenásilné získávání zkušeností, dovedností a nových informací. Podílí se na utváření charakterových a volních vlastností. Hrají důležitou roli i při socializaci. Učí děti, aby se zapojily do společnosti, podřídily se pravidlům a osvojily si pravidla společenského soužití.^{7 8}

Další autoři říkají, že hra je „*jedna ze základních forem činnosti (vedle práce a učení), pro niž je charakteristické, že je to svobodně volená aktivita, která nesleduje žádný zvláštní účel, ale cíl a hodnotu má sama v sobě.*“⁹

Hra se jeví jako „nevážnost“. Stojí proti životní vážnosti, starosti a práci. Jde o dočasné uvolnění životního napětí. V životě dětí má hra důležitou úlohu. Je naplňováním jejich způsobu pobývání. Během dospívání je hra postupně vytlačována z centra dění a je

⁴ Srov. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J.: *Pedagogický slovník*, s. 75

⁵ HUIZINGA, J.: *Homo ludens*, s. 24-25

⁶ Tamtéž, s. 44

⁷ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 89

⁸ Tato definice v podstatě vyjadřuje nároky, které jsou obecně kladeny na činnost ve školní družině.

⁹ MAŇÁK, J., ŠVEC, V.: *Výukové metody*, s. 126

nahrazována. Úplně nemizí, využívá se převážně k rekreaci. V životě dospělých je hře přiznávána omezená hodnota. Slouží jako terapeutický prostředek, který uvolňuje ducha a na okamžik odlehčuje břímě povinností.¹⁰

Z výše uvedených definic vyplývá, že se autoři jasně shodují v tom, že hra funguje jako prostředek, který slouží k poznávání okolního světa. Pomocí hry jsou u dětí rozvíjeny psychické i fyzické schopnosti a současně jsou velmi významné při začleňování dítěte do společnosti a vytváření a udržování vztahů mezi vrstevníky. Hrou je možné dítěti nenásilně vštípit vzorce správného chování, požadavky na společenský a kulturní život.

1.2. Didaktická hra

V pedagogickém slovníku je didaktická hra definována jako paralela spontánní činnosti dětí, která sleduje didaktické cíle. Odehrává se v učebně, v tělocvičně, na hřišti nebo v přírodě. Má daná pravidla, vyžaduje průběžné řízení, závěr a hodnocení. Je určena jednotlivcům i skupinám. Probouzí u účastníků zájem a zvyšuje jejich angažovanost na prováděných činnostech, podporuje tvořivost, spontaneitu, spolupráci i soutěživost.¹¹

Didaktická hra je seberealizační činnost jednotlivců či skupin, která přizpůsobuje svobodnou volbu, uplatnění zájmů, spontánnost a uvolnění pedagogickým cílům. Úloha učitele během práce s didaktickou hrou není jednoduchá. Musí usilovat o přirozené sepětí hry a učení. Hra ve výuce musí mít daný cíl, protože by měla přispívat k rozvoji sociálních, kognitivních, kreativních, tělesných, volních a estetických kompetencí žáků jako veškerý edukační proces vůbec.¹²

Porovnáním definic od různých autorů zjistíme, že se shodují v tom, že je hra primární lidskou činností a její používání je naprosto přirozená věc. Obě definice potvrzují, že používání didaktické hry během výchovně vzdělávacího procesu je pro žáky příjemné a přínosné. Zásadní rozdíl mezi hrou a didaktickou hrou spočívá v povinnosti, že didaktická hra musí být přizpůsobena pedagogickým cílům a že z části ztrácí svou spontaneitu. Pedagogický cíl hraje při výběru hry důležitou roli, ale je nutné brát ohled i na další prvky mezi kterými může být například schopnost zaujmout žáky. Důležité je, aby hra plynule navazovala na probírané téma a upevňovala nově získané vědomosti.

¹⁰ Srov. FINK, E.: *Hra jako symbol světa*, s. 21

¹¹ Srov. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J.: *Pedagogický slovník*, s. 43

¹² Srov. MAŇÁK, J., ŠVEC, V.: *Výukové metody*, s. 126-127

1.3. Znaky a vlastnosti hry

Hra je činností *spontánní*, klademe si vlastní cíle, volíme správné podmínky pro hru, uskutečňujeme ji dobrovolně. Spontánnost se objevuje převážně ve volné hře u dětí. Dalším znakem, který souvisí se spontánností je *svoboda*. Právě svoboda je to, co dělá hru hrou. Hru si vybírá každý podle svého uvážení, sám ji řídí a rozhoduje o jejím průběhu. Během hry děláme to, co právě dělat chceme. Svoboda znamená i to, že můžeme hru kdykoliv přerušit či ukončit. Hra je dále typická tím, že jsme pro ni *silně zaujatí*. Při hře obvykle nevnímáme okolní svět a nebereme ohledy na únavu. Důležitým prvkem je *smysluplnost*. Smysl spočívá v samotné hře a často se začíná naplňovat po rozehrání hry a postupně se rozvíjí. Výsledek hry není tak důležitý, je spíše rámcem celé činnosti. I přes nenucenost a dobrovolnost hra obsahuje určitá *pravidla*, duševní pravidla, bez jejichž dodržování by mnohdy nebyla hra možná.¹³

R. Callois vymezil šest základních znaků hry. Hra je činností, která je *svobodná*, ke které nemůže být nikdo nucen. Jde o činnost, kterou člověk vykonává z vlastní svobodné vůle. Dále je *vydělená z každodenního života*, je vepsaná do přesných a předem stanovených mezí času a prostoru. Průběh ani výsledek hry nemůže být předem určen. Hráči a jeho iniciativě a invenci je nezbytně ponechán určitý prostor. Z toho vyplývá další znak a tím je *nejistota*. Hra je *neproduktivní*. Nevytváří ani hodnoty ani majetek, ani žádné nové prvky. Je *podřízena pravidlům*, které během hry pozastaví působnost běžných zákonů a zavedou pro dobu hraní hry zákony nové. Posledním znakem je *fiktivnost*, jež je doprovázena vědomím alternativní reality nebo neskrývané iluze ve vztahu k běžnému životu.¹⁴

J. Huizinga uvádí následující charakteristické rysy. Každá hra je především *svobodným jednáním*. Hra na rozkaz už není hrou. Jde o činnost, která může být kdykoli přerušena či ukončena. Hraním člověk *vystupuje z „obyčejného“ života*. Odlišuje se od takového života místem a trváním. Je to aktivita *uzavřená a ohraničená*. Hra má vlastní smysl v sobě samé. Každá hra musí mít *pravidla*, která jsou bezpodmínečně závazná a nepřipouštějí pochybnosti. Jakmile se pravidla poruší, svět hry je zhroucen a znamená to konec. Hra utváří řád.¹⁵

¹³ Srov. SUCHÁNKOVÁ, E. *Hra a její využití v předškolním vzdělávání*, 10-11

¹⁴ Srov. CALLOIS, R. *Hry a lidé*, s. 31

¹⁵ Srov. HUIZINGA, J.: *Homo ludens*, s. 14-16

Jednotlivé názory na základní znaky hry nejsou v rozporu. Spíše se vzájemně doplňují a rozvíjí. Callois i Huizinga se shodují v tom, že je hra oddělena od každodenního života. Ale je to možné? Hře se věnujeme v reálné době. Nejsem toho názoru, že hra znamená „odlišné bytí“ než je všední život. Podobné pochybnosti mám i ohledně znaku neproduktivnosti hry. I přes to, že hry nepřináší hmotné výsledky, mohou si účastníci během her uvědomit význam přátelství či spolupráce či mohou získat nové znalosti a dovednosti. Zde je zmíněno reduktivní pojetí hry, které se snaží nalézt podstatu her v jejích vnějších příčinách. Spadá sem teorie S. Halla, K. Grosse, H. Spencera a J. Piageta.¹⁶ Oproti tomu restitutivní přístup hledá příčinu her v tom, co znamenají pro hrajícího si člověka, jak je ve hrách vyjádřen vztah člověka ke světu. Představitelem této teorie je E. Fink, R. Caillois.¹⁷

1.4. Typologie her

Hry se mohou dělit do různých podskupin, a to z několika hledisek. Najít jedno ideální kritérium a na základě něj vytvořit obecnou typologii her není jednoduché. Některé hry lze zařadit do více kategorií. Autoři různých typologií člení hry podle vlastních kritérií a potřeb práce s hrou. Pro uchování a lepší orientaci ve hrách je vhodné, když si vychovatel založí a průběžně doplňuje zásobník her, jelikož znalost rozmanitých druhů her je pro vychovatele nezbytností, napomáhá ke správné a rychlé volbě hry pro danou situaci.

Při výběru aktivit je třeba dbát na potřeby jednotlivých žáků. Je důležité počítat s tím, že aktivity mohou u žáků vyvolat různé reakce. Během hraní některých her se dotýkáme témat, které souvisí například s rodinou, s postavením žáka ve skupině nebo s jeho slabými stránkami. Nelze však dopředu předvídat, co který žák zažije a jak jej to ovlivní. Hra může být i podnětem ke vzniku konfliktů. Je důležité, aby pedagog uměl každou aktivitu a spory vhodně usměrnit.¹⁸

Uvedené rozdělení her dle E. Suchánkové je především typické pro děti předškolního věku.¹⁹

Tab. 1

<i>Hledisko míry vedení:</i>

¹⁶ Srov. BORECKÝ, V. *Imaginace, hra a komika*, s. 88

¹⁷ Tamtéž, s. 90

¹⁸ Srov. LISÁ, E. *Hry k rozvoji sociálních kompetencí*, s. 22

¹⁹ Srov. SUCHÁNKOVÁ, E. *Hra a její využití v předškolním vzdělávání*, s. 51-62

<p>Hry spontánní – vychází z potřeb a zájmu dětí, děti si samy volí jak a s kým si budou hrát.</p> <p>Hry navozené – činnost, kterou dítěti nabídne vyučující a následně jej k činnosti motivuje.</p> <p>Hry vedené – hry, do kterých vyučující zasahuje svým jednáním, směřují k naplňování vytyčených vzdělávacích cílů a dosažení očekávaných výstupů.</p>
<p><i>Hledisko organizace:</i></p>
<p>Hry tvořivé – dítě si volí samo námět i průběh hry čili se jedná o hru spontánní, budují vztah k materiálnímu světu.</p> <p>Hry s pravidly – navazují na tvořivé hry, zahrnují spolupráci s ostatními hráči. Děti musí dodržovat pravidla a postupy, podřizují se cílevědomému jednání. Řadí se sem hry pohybové a hry didaktické – intelektuální.</p>
<p><i>Hledisko druhu aktivity:</i></p>
<p>Hry napodobovací – děti tvoří příběhy z okolního prostředí, ze života a z literárních či televizních příběhů. Spadá sem hra na rodinu, na doktora, na poštu aj.</p> <p>Hry dramatizující – slouží k prověřování témat z různých úhlů pohledu, vedou k řešení situací, prožívání příběhů a vytváření si vlastních názorů.</p> <p>Hry fiktivní – slouží k rozvoji fantazie a tvořivosti.</p> <p>Hry konstruktivní – směřují k výrobě konkrétního výtvaru, patří sem hry s kostkami, stavebnicemi a výtvarné a pracovní činnosti.</p> <p>Hry pohybové – vedou k osvojení, procvičení a upevnění tělesných dovedností. Zařazujeme sem taneční hry, sportovní hry, ale i běžné honičky a prolézačky.</p> <p>Hry sociální – slouží k získání partnera pro hru.</p>
<p><i>Hledisko příčiny hry:</i></p>
<p>Hry aleatorické – dítě nemůže ovlivnit hru a musí se vzdát vlastní vůle a čekat na výsledek. Příklad: Člověče nezlob se, Kloboučku, hop... V některých hrách je však uplatňován i princip soutěže. (Pexeso, kostky, karty...)</p> <p>Hry agonální – spočívají v touze zvítězit vlastními silami. Řadí se sem sportovní hry (přetahovaná, fotbal) nebo vědomostní hry.</p> <p>Hry mimikrické – jde o proměnu, dítě na sebe bere cizí podobu a stává se někým jiným.</p> <p>Hry vertigonální – umožňují uniknout od průměrnosti každodenního života. Jde například o opičí dráhy, kolotoč či houpání na houpačce.</p>
<p><i>Hledisko motivace:</i></p>
<p>Hry vnitřně motivované – chápeme jako hry spontánní.</p> <p>Hry motivované zvnějšku – činnosti podněcované, vedené, řízené. Řadí se sem lze i didaktické hry.</p>
<p><i>Hledisko věku a vývoje osobnosti:</i></p>
<p>Hry instinktivní – tj. hry nepodmíněně reflexní. Patří sem hry experimentační (kousání), lokomoční (běhání, skákání), lovecké (honičky), agresivní a obranné (schovávání, škádlení), sexuální (dvoření), sběratelské (sbírání různých předmětů).</p> <p>Hry senzomotorické – řadíme sem hry dotykové a haptivní (lechtání), motorické (šplhání), sluchové (bubnování), zrakové (prohlížení obrázků).</p> <p>Hry intelektuální – hry funkční, námětové, napodobivé, fantastické, konstruktivní, hlavolamové a skládací.</p> <p>Hry kolektivní – hry soutěživé, pospolité (tumaje, hry na školu), rodinné, stolní.</p>
<p><i>Hledisko rozvíjené oblasti:</i></p>
<p>Rozvoj psychické oblasti –sem zařazujeme jazykové a řečové, sluchové a dramatizační hry. Také sem patří hry podporující tvořivost, představivost a fantazii, paměťové hry, hry na rozvoj myšlení.</p> <p>Rozvoj fyzické oblasti – hry rozvíjející motoriku, grafomotoriku, smyslové vnímání.</p> <p>Rozvoj sociální oblasti – patří sem hry sociální a interaktivní, společenské hry, slovesné, literární, výtvarné a hudební hry.</p>

<i>Hledisko rozvíjeného typu inteligence:</i>
Radíme sem hry rozvíjející jazykovou, hudební, matematicko-logickou, prostorovou, pohybovou inteligenci a vztah k přírodě.
<i>Hledisko počtu hráčů:</i>
Podle počtu hráčů rozlišujeme hry individuální, skupinové, párové a kolektivní.
<i>Hledisko pohlaví:</i>
Dívčí (hry na maminku, kuchařku, hry s panenkami) a chlapecké hry (pohybové hry a hry se stavebnicemi a dopravními prostředky).
<i>Hledisko prostředí:</i>
Venkovní a vnitřní hry.
<i>Hledisko využití hraček a pomůcek:</i>
Hry s hračkami či pomůckami – hra na rodinu, na obchod, míčové hry, hra se stavebnicí, kreslení. Hry bez užití hraček a pomůcek – taneční a pohybové hry.
<i>Hledisko času:</i>
Hry krátkodobé – každodenní hry. Hry dlouhodobé – soubor her nebo herní program, který je uskutečňován dlouhodobě.

Roger Callois vytvořil čtyři kategorie her, podle toho, zda převažuje princip soutěživosti, náhody, chování „jakoby“ nebo závratí. Tyto kategorie nazval: agón, alea, mimikry a ilinx. Je zohledněno ve výše uvedené tabulce v hledisku „příčina hry“.

Nejčastěji se vyskytujícím principem je *agón*, tedy soutěž. Jedná se o rivalitu zaměřenou na jednu vlastnost (vytrvalost, sílu) Spočívá v souboji jednotlivců proti sobě (tenis, box, šerm) nebo mužstev proti sobě (fotbal), nebo proti sobě může stát neurčitý počet soupeřů, jako je například v běžeckém závodě či golfu. Na počátku soupeři disponují stejným počtem herních prvků (dáma, šachy). Hlavním úkolem účastníka je spolehnout se sám na sebe a své schopnosti. Každý soutěžící touží vyniknout.

Dále popsal princip *alea*. Tento princip je protikladem hrám agonálním. Výsledek nezáleží na hráči, hráč na něj nemá vliv. Vše je výsledkem náhody a štěstěny. Příkladem takovýchto her jsou například kostky, ruleta, loterie nebo hra panna nebo orel. Výsledek her s principem agón je nejistý, tudíž je možné, aby se každé agonální zápolení s jasně danými pravidly, stalo předmětem sázky, to znamená hry typu alea.

Následuje přiblížení herního principu *mimikry*. Jedná se o fiktivní svět. Subjekt hry předstírá a sám věří tomu, že je někdo jiný, než kým ve skutečnosti je. Svou pravou tvář skrývá pod maskou. Příkladem tohoto principu je to, že malé dítě napodobuje dospělého – holčička si hraje na kuchařku, chlapec na piráty. Dál je tento princip zastoupen v divadelních představeních a dramatických interpretacích. Mimikry jsou ukryty i v hrách agonálního typu, na které se pouze dívám.

Poslední kategorií, kterou R. Caillois popsal je princip *ilinx*. Sem spadají ty hry, které způsobují závrať. Spočívají v tom, vyvolat na daný moment ve člověku určitý druh zmatku. Děti tento princip nacházejí v točení se kolem své osy. Dalším příkladem je akrobacie na hrazdě, volné pády či skoky a klouzání.²⁰

1.5. Prostředí hry

Mezi základní materiální vybavení škol a výchovných zařízení patří hřišťové areály. Vyskytuje se mnoho hřišť, řada z nich však nevyhovuje všem věkovým skupinám dětí a mládeže.

Nejběžněji se vyskytující hřiště jsou vybavena pískovištěm, skluzavkou, houpačkou a prolézačkami. Svým řešením jsou určena především předškolním dětem. Vyvolávají pouze dojem aktivity, ale plně neodpovídají pedagogickým a psychologickým požadavkům na rozvoj aktivity. Dalším početným typem hřišť jsou sportovní plochy určené pro míčové hry a lehkou atletiku. Jsou atraktivní pro straší děti, mládež a dospělé, kterým vyhovuje hra v týmu. Pro potřeby dětí středního školního věku většinou nejsou vybudovány hřiště, které by je uspokojily. Děti pociťují touhu po styku s přírodou, ale obzvláště městské děti s ní přijdou do kontaktu minimálně. Těmto požadavkům nejvíce vyhovují terénní typy hřišť pro dobrodružné hry. U nás se vyskytují sporadicky za to v zahraničí jsou velice rozšířená. Dobrodružná hřiště umožňují využívat přírodní i umělý stavební materiál, tvořit a bořit. Mají nerovný povrch s kopečky, prohlubeninami, stromy, křovinami, vodou apod.

J. Pávková představuje jednoduché herní prostory:²¹

- herní koutky v bytě nebo v dětském pokoji
- školní dvorky
- herní prostory v supermarketech, hotelích, v bankách a jiných institucích
- přechodné dětské koutky
- ulice her a další prostory
- zelené plochy a areály v městských parcích

V místech, kde chybí stabilní příležitost pro hru, se zřizují pojízdné herny. Takovou hernou se rozumí autobusy s hračkami, sportovním náčiním a nejrůznějšími

²⁰ Srov. CALLOIS, R. *Hry a lidé*, s. 32-34

²¹ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol: *Pedagogika volného času*, s. 58

herními pomůckami. Mají stanoveny provozní dobu a jsou otevřené během pracovních dnů a školních prázdnin, jsou přístupné za úplaty a převážně se nachází v místech, kde žijí sociálně slabší obyvatelé.²²

V malých obcích, menších městech a čtvrtích velkých měst jsou zařízení, která mohou díky sепětí s prostředím pružně reagovat na konkrétní potřeby dětí a mládeže. Pro zájemce jsou snadno přístupná. Umožňují spontánní aktivity, pravidelnou i příležitostnou zájmovou činnost, navázání nových kontaktů aj. Většinou nabízí nepříliš specializované zájmy. Výhodou je, že se veškeré aktivity konají bez časových ztrát, které by si vyžádalo dojíždění.

Mezi hlavní typy těchto zařízení patří:²³

- klubovny, kluby dětí a mládeže
- střediska volného času, mládeže a kultury
- obecní či kulturní střediska
- místní sportovní zařízení.

Prostředí, ve kterém vyrůstáme je významným faktorem, který ovlivňuje i to, jakým způsobem se děti a mládež účastní volnočasových aktivit a společenského života. Jsou tři možnosti, jak se mladí lidé postaví ke svému prostředí. Někteří jej bez problému přijmou a žijí s ním v těsném kontaktu a souladu. Mnohdy i přispějí k jeho rozvoji. Jiní vůči svému prostředí zůstávají neutrální. Další však podléhají nežádoucím vlivům prostředí a jejich vztahy jsou konfliktní. Poslední zmíněné je jedním z mnoha důvodů, proč se obce a regiony snaží o zvýšení pozornosti, která se věnuje volnému času dětí a mládeže.²⁴

²² Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol: *Pedagogika volného času*, s. 158-159

²³ Tamtéž, s. 161

²⁴ Srov. HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*, s. 116

2. Volný čas

2.1. Vymezení pojmu volný čas

Volný čas je v dnešní době velmi rozšířeným pojmem, často o něm slyšíme a často jej i používáme. Bývá definován různými způsoby. Je nedílnou součástí každodenního života člověka. Pojem volný čas označuje anglický termín *leisure time* a francouzský pojem *le loisir*. Můžeme jej přesně určit jako čas, kdy se člověk nezabývá činnostmi pod tlakem povinností, které plynou z jeho sociální role. Jedná se o činnost, které se člověk účastní s očekáváním a na základě svého svobodného uvážení. Je to tedy činnost zcela dobrovolná, do které by neměl být nikdo nucen. Během této doby člověk prožívá příjemné zážitky a pocit uspokojení. Hlavními funkcemi volného času jsou odpočinek, zábava a rozvoj osobnosti. Někdy je také vymezován jako čas, který zbývá po vykonání všech pracovních i nepracovních záležitostí. Je to čas, který má člověk sám pro sebe.²⁵

Pávková vymezuje pojem volný čas jako opak doby nutné práce a povinností a doby nutné k reprodukci. Zahrnujeme sem odpočinek, rekreaci, zábavu, zájmové činnosti, zájmové vzdělávání, dobrovolnou společensky prospěšnou činnost i časové ztráty, které souvisí s těmito aktivitami. Do volného času dětí a mládeže nespadá vyučování a s ním související povinnosti, sebeobsluha, základní péče o zevnějšek a osobní věci, povinnosti spojené s chodem rodiny a domácnosti či výchovného zařízení a ani základní biologické potřeby (jídlo, spánek, hygiena). Děti a mládežníci nemají dostatek zkušeností na to, aby se orientovali ve všech oblastech zájmových činností a z toho důvodu potřebují podat pomocnou ruku a nasměrovat tím správným směrem. Žádoucí je nenásilné pedagogické ovlivňování volného času. Je důležité, aby byla nabízena pestrá a přitažlivá škála možností trávení volného času.²⁶

Volný čas, je doba, kdy je člověk sám sebou, chová se úplně přirozeně. Pod pojmem volný čas je možné si představit klidný odpočinek s knihou v ruce nebo vybití veškeré energie při hraní fotbalu. Každý si tyto aktivity volí na základě své vlastní volby. Jsou to takové činnosti, které vyvolávají příjemné pocity a jejich uskutečňování nás naplňuje radostí; pojí se množstvím pozitivních zážitků. Během trávení volného času

²⁵ Srov. HOUFBAUER, B.: *Děti, mládež a volný čas*, s. 13

²⁶ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 13

bychom si měli odpočinout, pobavit se i se vzdělávat. Bylo by vhodné, pokud by každý dělal to, co ho baví a ne to, co od něj očekává okolí, např. rodiče.

Mnoho dětí tráví své volné chvíle ve veřejných prostranstvích, často bez jakéhokoli dohledu. Touto situací je ohrožena nejen výchova dětí, ale i jejich bezpečnost. Děti jsou obdařeny poměrně velkým množstvím volného času. Společnost by se na jeho naplňování měla podílet ve větší míře. Na prvním místě samozřejmě stojí rodina, ale ta nemá dostatek času a ani vhodné materiální vybavení a potřebnou kvalifikaci. Rodina nemůže ani uspokojit potřebu adolescentů sdružovat se s vrstevníky. Kvalita výchovy ve volném čase má výrazný preventivní význam.²⁷

V dnešní době se čím dál častěji setkáváme s tím, že rodiče touží po naplnění volného času svých dětí a mnohdy neberou ohledy na děti samotné. V tom případě pak nastane to, že dítě po vyučování navštěvuje velký počet kroužků. Může se však stát, že to neuspokojuje potřeby dítěte, ale potřeby rodiče. Volný čas by měl být využitý v té nejlepší míře, aby si jedinec odpočinul a načerpal čerstvé síly. Pokud má dítě volný čas naplněn množstvím volnočasových aktivit, je pravděpodobné, že po jejich absolvování bude jedinec ještě více vyčerpaný a síly nebudou zregenerované.²⁸

Většina lidí tvrdí, že volný čas vůbec nemá. Jsou to především jedinci, kteří jsou zahrnuti svou prací a na nic jiného jim nezbývá čas. Mnohdy je to ale způsobeno tím, že si lidé neumí svůj volný čas vhodně zorganizovat. Po skončení pracovních závazků se věnují povinnostem v domácnosti a nevytísní si ani chvilku času, kterou by využili sami pro sebe. Dnešní svět je bohužel uspěchaný a málokdo si najde chvilku na to, co ho baví.

2.2. Funkce volného času

Německý pedagog volného času Horst W. Opachowski vymezil základní funkce a možnosti volného času. Za nejdůležitější potřeby, které mají být ve volném čase uspokojeny, považuje následující:²⁹

Tab. 2

- rekreaci (pocit osvěžení, zotavení, uvolnění),
--

²⁷ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 14

²⁸ Rekreace je činnost člověka, kterou realizuje ve svém volném čase a která slouží k regeneraci duševních a fyzických sil a k uspokojování individuálních zájmu jedince. Intenzita a míra uspokojování potřeb závisí na motivaci a vůli jedince.

²⁹ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 14-15

- kompenzaci (rozptýlení, vyrovnání nedostatků, odstraňování zklamání a frustrací),
- výchova a další vzdělávání (učení o svobodě a ve svobodě, sociální učení, snaha dozvědět se něco nového),
- kontemplaci (hledání smyslu života a jeho duchovní výstavba, potřeba klidu a pohody, touha poznat sebe sama),
- participaci (komunikace, účast na vývoji společnosti),
- integraci (stabilizace života rodiny a včlenění do společnosti),
- enkulturaci (potřeba kulturního rozvoje, kreativní vyjádření prostřednictvím umění, sportu, technických a dalších činností).

Pávková definovala základní funkce výchovy mimo vyučování. Jedná se o funkci výchovně – vzdělávací, zdravotní a sociální. Na plnění výchovně – vzdělávací funkce je kladen vysoký důraz. Institute zabývající se výchovou ve volném čase se podílejí na rozvoji schopností dětí a mládeže, řízení, pěstování a uspokojování jejich zájmů a potřeb. Děti jsou prostřednictvím poutavých činností motivovány ke společensky žádoucímu trávení volného času, k získávání nových vědomostí a dovedností a také k upevňování již získaných. Zdravotní funkce uskutečňuje instituce tím, že střídá činnosti různého druhu takovým způsobem, aby pomáhala utvářet zdravý životní styl. Sociální funkce spočívá v tom, že během výchovy mimo vyučování je možno stírat rozdíly mezi žáky. Zahrnuje nácvik komunikativních dovedností, rozvoj sociálních kompetencí a seznamování s pravidly společenského chování.³⁰

Ve funkcích Pávkové lze nalézt funkce Opaschowského. Do výchovně – vzdělávací funkce, kterou definuje Pávková spadá funkce kompenzační, kontemplační, enkulturační a samozřejmě funkce výchovy a dalšího vzdělávání. Rekreaci lze spatřovat ve funkci zdravotní. A poslední, sociální funkce je synonymem pro participaci a integraci.

Z pedagogického hlediska má volný čas a péče o něj dva úkoly. Prvním úkolem je bezprostřední naplňování volného času smysluplnými rekreačními i výchovně – vzdělávacími aktivitami. Druhý úkol je výchova k volnému času, která jedince seznámí s množstvím zájmových aktivit. Umožní mu základní orientaci v nabízeném a pomůže najít oblast zájmové činnosti, která mu bude vyhovovat. Vytváří návyky pro budoucí trávení volného času.³¹

³⁰ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 39-41

³¹ Tamtéž, s. 18

2.3. Volný čas ve městě a na vesnici

Životní prostředí člověka je možné charakterizovat jako tu část světa, kterou je člověk obkloповán, se kterou je ve vzájemném působení, ovlivňuje jeho vývoj a on tyto podněty vnímá a reaguje na ně, přizpůsobuje se jim a také je svou prací mění.³²

Prostředí, ve kterém jsou vychovávány děti se od sebe odlišuje nejen tradicemi, ale také sociálním a profesním profilem, ekonomickou a kulturní úrovní a pozorností k výchově a vzdělávání dětí a mládeže.³³ Prostředí, do kterého se rodíme, ve kterém vyrůstáme a žijeme v nás zanechává stopy, ve velké míře nás poznamenává a ovlivňuje.

Každé prostředí má vždy dvě stránky. První stránku lze nazývat materiální (věcnou či prostorovou). Lze ji charakterizovat tím, jaký prostor vymezuje, jeho stav, jaké materiální i přírodní prvky se v něm vyskytují, vybavenost technikou apod. Druhá stránka je nazývána sociálně psychická a je dána lidmi, kteří se v prostoru nacházejí a vztahy, které mezi sebou mají.³⁴

2.3.1. Volný čas ve městě

Městské prostředí charakterizuje izolace člověka od přírody, vysoká hustota obyvatel, ze které plyne častější vzájemný kontakt s lidmi, různorodé složení obyvatel a jeho diferenciaci a mobilita.³⁵

„Městské prostředí charakterizuje T. Pilch následujícími znaky:“³⁶

Tab. 3

- účast obyvatel, mládeže ve velkém počtu v různých cílových a účelových skupinách;
- dominance konzumního přístupu a povrchnost v charakteru mezilidských vztahů;
- zánik tradičních autorit, nedostatek výrazných společenských autorit;
- nefungující neformální společenská kontrola;
- výrazná anonymita v životě a činnostech v lokalitě;
- velká proměnlivost, rychlost změn v celém životě;
- výrazná diferenciaci v profesní struktuře a společenském rozvrstvení.“

³² Srov. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ V., a kol.: *Člověk – prostředí – výchova*, s. 99

³³ Srov. HOUFBAUER, B.: *Děti, mládež a volný čas*, s. 116

³⁴ Srov. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ V., a kol.: *Člověk – prostředí – výchova*, s. 102

³⁵ Srov. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J.: *Pedagogický slovník*, s.121-122

³⁶ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ V., a kol.: *Člověk – prostředí – výchova*, s. 126

Život ve městech umožňuje dětem a mladým lidem individuální i společné zájmové aktivity. Při volnočasových aktivitách organizovaných institucemi a sdruženími, existuje možnost setkávání se s vrstevníky a vytvářet kontakty a přátelství. Zároveň je jedinec ochraňován před zdravotními, bezpečnostními, sociálními a výchovnými riziky. Město je však současně prostředím, ve kterém převažuje anonymita a odtažitost. Objevuje se zde velké množství patologických jevů.³⁷

Život ve městě je spojen s většími náklady, a i přes to, že město nabízí velké množství volnočasových aktivit, ne každá rodina si může dovolit, poskytnout svému dítěti vše, co by si rodiče dítěte nebo samo dítě přálo.

2.3.2. Volný čas na vesnici

Venkovské prostředí je charakterizováno do určité míry v protikladech. Je zdůrazňována blízkost k přírodě, nižší úroveň služeb, zachování kultury, folklóru, sklony ke stěhování se, významnější role školy a vyučujících.³⁸

Děti vyrůstající na vsi mají malou možnost seberealizace ve volném čase. Největším problémem, který je omezuje je dojíždění za zájmovou činností do větších měst – to v sobě skrývá řadu rizik a negativ. Mezi nejčastější patří nedostatek autobusových či vlakových spojení a omezené finance. Život na vesnici s sebou však přináší jedno pozitivum a tím jsou rodiče a jejich volný čas. Rodiče na vesnicích nejsou zpravidla tak zaměstnaní jako rodiče ve městech a mohou svůj volný čas využít pro své děti. Je však otázkou, zda jsou takto svůj čas schopni a ochotni využít. Je důležité, aby vesnice uskutečňovaly svoji kulturně – společenskou činnost pro děti i dospělé. Velkým problémem vesnic je nedostatečné množství financí, z čehož vyplývá malé množství dětských hřišť.

2.4. Rozdíly ve způsobu trávení volného času ve městě a na vesnici

Porovnáme-li současné městské a venkovské prostředí, zjistíme, že v posledních desetiletích došlo k postupnému vyrovnávání a sblížování. Především život na venkově se výrazně změnil. Do prostředí hluboce zasáhly hromadné sdělovací prostředky. Značná část obyvatelstva vesnic dojíždí za prací do měst, ale také do školy, případně za různými zájmovými aktivitami. Městské děti se jeví jako drzejší, vzpurnější, rafinovanější,

³⁷ Srov. HOUFBAUER, B.: *Děti, mládež a volný čas*, s. 30

³⁸ Srov. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ V., a kol.: *Člověk – prostředí – výchova*, s. 126

pohodlnější. Objevuje se také více případů záškoláctví a kouření. Děti a mládež na venkově způsobují méně výchovných problémů a mají lepší poměr ke škole, i když nedosahují někdy výsledků jako děti městské. Lze ale říci, že jisté rozdíly stále přetrvávají. Na venkově jsou menší nákupní možnosti než ve městech. Také v oblasti služeb lze spatřovat jisté rozdíly, odlišný je i způsob bydlení a celkový životní styl.³⁹

Tab. 4

	MĚSTO	VENKOV – tradiční	VENKOV – současný
1.	Profesní rozmanitost	Převládající profese zemědělská	Profesní rozmanitost s dominancí v zemědělství
2.	Chybí zde sociální kontrola → anonymita	Panuje zde silná sociální kontrola	Sociální kontrola v omezené míře
3.	Narušené rodinné vztahy	Pevné sousedské i rodinné vztahy	Uvolněné sousedské a rodinné vztahy
4.	Různorodost v oblasti dělby rolí	Role jasně rozděleny s ohledem na pohlaví, věk, sociální pozici	Různorodost v oblasti dělby rolí
5.	Povrchnost mezilidských vztahů (absence sousedství)	Značná sounáležitost	Oslabování osobních neformálních vztahů
6.	Různorodost výchovných vzorů	Tradicionalismus a pevnost vzorů	Různorodost vzorů
7.	Výrazný institucionální podíl na výchově	Výrazný vliv rodiny na výchově	Omezenější role institucí na výchově
8.	Dostupnost velkého množství kulturních institucí	Kulturní život je organizován samotnými obyvateli spontánně	Omezené působení kulturních institucí
9.	Rychlá reakce na dění ve společnosti	Konzervatismus, setrvání na tradicích	Reakce na společenské dění je rychlejší pod vlivem médií
10.	Rozvinuté osvětové aspirace	Nedostatek aspirací	Především vzdělávací aspirace vzrostly

³⁹ Srov. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ V., a kol.: *Člověk – prostředí – výchova*, s. 127-131

3. Zařízení pro volný čas ve městě a na vesnici

3.1. Instituce pro volný čas dětí a mládeže

Děti a mládež, toužící po smysluplném trávení volného času, mohou využívat služeb, které poskytují zařízení pro volný čas.

Kromě školní družiny a školního klubu (které dále představujeme v kap. 3.2.) Pávková uvádí následující instituce, které naplňují cíle mimoškolní výchovy:

Střediska pro volný čas dětí a mládeže, tj. domy dětí a mládeže a stanice zájmových činností jsou zařízení, která se soustřeďují především na uskutečňování zájmových činností pod odborným pedagogickým vedením. Vykonnávají činnost pravidelnou i příležitostnou, realizují prázdninové tábory i soutěže pro talentované jedince, nabízejí spontánní aktivity na hřištích, v hernách apod. Umožňují účast jak dětem, tak rodičům s dětmi i dalším zájemcům.⁴⁰

Střediska pro volný čas dětí a mládeže jsou zřizována ze zákona č. 79/1985 Sb., o předškolních zařízeních a školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. Zřizovatelem může být školský úřad, obec, církev, občanské sdružení či jiný subjekt.⁴¹

Domy dětí a mládeže jsou v provozu po celý rok. Pracují i s ohroženými sociálními skupinami a snaží se o integraci handicapovaných dětí.⁴²

Domovy mládeže se starají o výchovu, ubytování a stravování žáků středních škol, kteří nemohou denně dojíždět z důvodu vysoké vzdálenosti vybrané školy od místa trvalého bydliště. Posláním těchto zařízení je dbát o smysluplné využívání volného času mládeže, dohlížet na činnosti související s režimem dne, sebeobsluhou a přípravou na vyučování.

Dětské domovy jsou výchovná zařízení pro ústavní výchovu. Jsou určeny dětem od 3 do 18 let (popřípadě do ukončení přípravy k profesní činnosti), o které se rodina nechce, nedokáže nebo nemůže starat. Pedagogové usilují o to, aby děti trávily volný čas podobným způsobem jako děti, které žijí v rodinách. Jedním z úkolů dětského domova je pečovat o účelné využívání volného času a o rozvoj zájmů dětí a mládeže.

⁴⁰ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 44

⁴¹ Srov. MACEK, M. a kol.: *Střediska pro volný čas dětí a mládeže*, s. 10-11

⁴² Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 125

Součástí náplně volného času je vzdělávání, které nabízí:

Základní umělecké školy poskytují zájmové vzdělání v oblasti hudební, hudebně-pohybové, výtvarné a literárně-dramatické. Jsou určeny dětem, mládeži i dospělým zájemcům. Jejich úkolem je připravit jedince pro studium na školách s uměleckým zaměřením.⁴³

Jazykové školy „plní odbornou funkci v oblasti výuky cizích jazyků“⁴⁴.

Na volný čas dětí a mládeže působí i různorodá občanská sdružení, tělovýchovné a sportovní organizace. Velký zájem dětí, mladých i dospělých je o tělovýchovné a sportovní organizace. Nejznámější je Sokol, který byl založen roku 1862 Miroslavem Tyršem. Posláním byl rozvoj tělesné, duševní i morální stránky osobnosti. Podílel se i na vzdělávací a osvětové činnosti. I současný Sokol organizuje tělovýchovnou činnost. Dalším dobrovolným sdružením sportovních, tělovýchovných a turistických svazů je Český svaz tělesné výchovy.

Volný čas dětí a mládeže je pod vlivem i různých kulturních a osvětových zařízení, církve a náboženských společenství, které představuje například křesťansky orientované nepolitické a nevýdělečné sdružení YMCA usilující o plnohodnotný život mladých lidí. Na činnost s dětmi se zaměřuje i katolická kongregace řádu salesiánů Dona Boska. Salesiáni zřizují nízkoprahová zařízení volného času a připravují odborníky na sociálně-pedagogickou činnost.⁴⁵

Volný čas dětí a mládeže je ovlivňován i množstvím sdružení dětí a mládeže. Členství ve sdruženích je dobrovolné. Příslušníci využívají své vědomosti a dovednosti ve prospěch svých vrstevníků nebo prostředí, rozvíjí svoji osobnost a sociální vztahy, získávají nové zážitky a zkušenosti.⁴⁶

3.2. Školní družina, školní klub

3.2.1. Školní družina

Školní družina je školské zařízení, které je určeno pro zájmové vzdělávání dětí. Mezi ostatními zařízeními pro volný čas je nejrozšířenější. Výchova, která se uskutečňuje ve

⁴³ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 44

⁴⁴ PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 44

⁴⁵ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 145

⁴⁶ Srov. HOFBAUER, B.: *Děti, mládež a volný čas*, s. 98

školní družině by neměla být chápána jako hlídání dětí, když jsou rodiče v práci. Činnost družiny není pokračováním vyučování, ale slouží jako přechod mezi výchovou ve třídě a výchovou v rodině.

Školní družina je určena žákům prvního stupně základní školy, to znamená žákům navštěvující první až pátý ročník. V odůvodněných případech může školní družina sloužit i pro žáky druhého stupně základní školy.

K navštěvování družiny jsou zpravidla žáci přihlašováni k pravidelné docházce, kterou se rozumí tři a více dnů v týdnu. Pokud není školní družina provozována v malé škole, kde je přihlášeno málo žáků, jsou děti obvykle rozděleny do několika oddělení, která se naplňují maximálně do počtu 30 žáků. Množství přítomných žáků se během provozní doby školní družiny mění, tyto pohyblivé počty způsobuje odchod zapsaných na kroužky či jiné zájmové vzdělávání, popřípadě odchod domů.

Provoz školní družiny je stanoven dobou přímo po vyučování a odchodem žáků domů nebo za jinými aktivitami. Zařízení je možno provozovat i v době prázdnin. Pro působení školní družiny jsou stanoveny podmínky:

- 1) personální – kvalifikovaný vychovatel s kladným vztahem k dětem.

Následující tvrzení velmi dobře vystihuje, jaký by měl vychovatel být a co vše by měl ovládat. „*Vychovatel má být dětem přítelem, který s nimi sdílí radosti i neúspěchy, dokáže objektivně zhodnotit klady i nedostatky a povzbudit. Svou autoritu nebuduje vychovatel strohými příkazy, zákazy a tresty, ale vyplývá z jeho lásky k dětem, z jeho odborných znalostí i metodických schopností. Při řízení procesu učení musí vychovatel respektovat věkové zvláštnosti. Dobrý vychovatel dokáže najít pro každého činnost, která ho uspokojí.*“⁴⁷

- 2) materiální – vhodné zázemí a materiální vybavení herny, která musí být správně uzpůsobená potřebám dětí mladšího školního věku. Prostor školní družiny by měl být dostatečně velký (norma stanovuje 2 m² na jednoho žáka, což odpovídá minimálně 50 m² na jedno oddělení), světlý, bezpečný a dobře udržovatelný v čistotě. Vybavení by mělo být uspořádáno tak, aby bylo dostatek prostoru pro volnou hru, ale aby zároveň

⁴⁷ PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 74-75

umožňovalo pestrou zájmovou činnost. Mělo⁴⁸ by umožňovat soukromí i činnost ve skupinkách. Dětem by se mělo v družině líbit a měly by se v ní cítit příjemně, prostředí by mělo v dětech vzbuzovat pocit bezpečí a radosti. Dále by zde měl být prostor pro odpočinek. Je vhodné, pokud je v místnosti koberec (ne však celoplošný) a gauč, kam se děti mohou posadit či lehnout. Dětem se ve družině bude více líbit, pokud se budou moci podílet na výzdobě prostoru prezentací svých výtvorů. Každá školní družina je vybavena hračkami (stavebnice, stolní hry, hračky pro kluky i holky), sportovním náčiním (míče, švihadla) a materiálem pro rukodělné činnosti (papíry, pastelky, barvy, nůžky, lepidla). Některé družiny mají k dispozici i televizi či CD přehrávače. Družina obvykle využívá další prostory školy jako je například tělocvična, cvičná kuchyňka, hřiště, dílny apod.

3) řídicí a kontrolní – vhodně zvolený režim dne a správně vedená dokumentace, důležitá je i evaluace a prezentace činnosti školní družiny navenek. Školní družiny a kluby jsou řízeny ředitelem, který jmenuje hlavní vychovatelku a vydává vnitřní řád, který dále rozpracováváme v kap. 3.2.3.

Cílem výchovy ve školní družině je obohacovat denní program dítěte, zajistit odborné pedagogické vedení a podporovat individuální rozvoj jedince. Družina má ve své nabídce zajímavé, podnětné a obsahově bohaté aktivity. Dále rozebíráme v kapitole 4.9. Poskytuje bezpečné prostředí, kde má dítě možnost se projevit, bavit se a zaměstnávat.

Bedřich Hájek formuluje čtyři základní cíle výchovy ve volném čase, tedy i ve školní družině:

- 1) rozvoj dítěte, jeho učení a poznávání;
- 2) osvojování základů hodnot, na kterých je založena naše společnost;
- 3) získávání osobní samostatnosti a schopnosti projevit se jako samostatná osobnost působící na své okolí;
- 4) vychovávat k smysluplnému využívání volného času a vybavovat žáky dostatkem námětu pro naplňování volného času.

Činnost školní družiny by měla vyústit v získávání určitých kompetencí. Pojmem kompetence se rozumí souhrn schopností a znalostí a postojů a hodnot, které jsou

⁴⁸ Ne vždy má dítě náladu na práci ve skupině a v této chvíli jistě ocení prostor, který může mít pouze pro sebe. Prostor, kde může přemýšlet a vnímat jen své potřeby. Naopak, když je ve společenské náladě, potěší ho činnosti, uskutečňující se v místech k tomu určených.

předpokladem pro výkon činností. Takové kompetence jsou například kompetence k učení, kompetence k řešení problémů, komunikativní kompetence, sociální a intrapersonální kompetence, občanské kompetence, kompetence k trávení volného času.

Rodiče své děti do školních družin přihlašují také z důvodů vyloučení přítomnosti sociálně patologických jevů, které děti mohou ohrožovat a získání vědomostí, které napomůžou odolávat nástrahám současné společnosti.⁴⁹

3.2.1.1. Funkce školní družiny

Den dítěte je možno rozdělit na tři hlavní časové úseky: dobu pracovní, dobu mimopracovní a dobu volného času. Doba pracovní je ta, kterou dítě stráví ve třídě během vyučování a přípravou na vyučování. Dobou mimopracovní se myslí takový časový úsek, který člověk potřebuje na nabrání sil a životně důležité úkony jako je spánek, jídlo, hygiena a doba, kdy je objektem sociálních služeb. Doba volného času lze charakterizovat jako oblast, kdy má dítě možnost se věnovat svým činnostem, které si svobodně vybere. Pobyt dítěte ve školní družině se nachází na hranici mezi dobou volného času a dobou mimopracovní.

Nejdůležitějším požadavkem rodičů na školní družinu je naplňování volného času jejich dětí. Vyšším předpokladem je tvorba návyků na smysluplné trávení volného času a získání dostatečného množství informací o různých zájmových činnostech. Školní družina má úlohu výchovy, vzdělávání a rekreace žáků.

3.2.1.2. Činnosti školní družiny

Čas, který žáci tráví ve školní družině je naplněn činnostmi **odpočinkovými**, mezi které patří **klidové, rekreační⁵⁰ a zájmové** aktivity, i **přípravou na vyučování**.

Úkolem odpočinkových činností je odstranit únavu. Jsou zařazovány nejčastěji po obědě, popřípadě před vyučováním – pro děti, které navštěvují družinu ráno před výukou. Ale i podle potřeby kdykoli během dne. Měly by být pohybové i duševně nenáročné. Dle posouzení situace mohou mít podobu klidných her, četby, vyprávění apod. Odpočinkové činnosti by měly být ideálně vybírány dle přání žáků.

⁴⁹ Srov. HÁJEK, B.; PÁVKOVÁ, J.: *Školní družina*, s. 9-13

⁵⁰ Z hlediska rekreologické terminologie si jsou odpočinkové a rekreační činnosti vzájemně poměrně protikladné pojmy. Odpočinkové činnosti zahrnují veškeré činnosti sloužící k relaxaci a rekreační činnosti jsou zaměřeny na obnovování a vyčerpávání sil.

Zamysleme se nad tím, zdali zařazení odpočinkových činností po obědě, kdy dítě stráví 4-5 hodin (převážně) vsedě ve školní lavici, je vhodné. Bezprostředně po obědě jsou děti po dopoledni stráveném ve třídě unavené a mnohdy bez energie pouštět se do jakýchkoliv aktivit, chvilka klidu je tedy na místě. 10-15 minut poslechu textu, relaxace na koberci či pohovce bohatě stačí k tomu, aby byly děti odpočaté a plné sil. Po tomto krátkém odpočinku dítě potřebuje změnu. Potřebuje se proběhnout, proskočit, zahrát si s kamarády a dle mého názoru si potřebuje také zakřičet. Po dopoledni stráveném převážně potichu v lavici se potřebuje projevit. Pokud vychovatelka správně dbá na bezpečnost je v pořádku, když jsou hry poněkud živější a hlučnější. Ideálně by měly být hry provozovány venku na čerstvém vzduchu.

Důležitý je i aktivní odpočinek, který slouží ke znovu načerpání sil. Zahrnuje náročnější pohybové, sportovní, turistické nebo manuální prvky. Tyto činnosti by měly být uskutečňovány převážně venku jako organizovaná či spontánní činnost. Mezi odpočinkové činnosti lze řadit i různé zájmové činnosti, které rozvíjí osobnost dítěte. Tyto činnosti poskytují seberealizaci, poznávání a rozvoj pohybových dovedností. Zájmové aktivity pomáhají uspokojovat a rozvíjet různorodé potřeby a zájmy dětí.

Dále jsou žáci vedeni k osvojování a upevňování základních hygienických a kulturních návyků a k péči o osobní majetek prostřednictvím sebeobslužných činností a k veřejně prospěšným činnostem, jež přivádí děti k podílu na dobrovolné práci ve prospěch druhých

Ve školní družině existuje i možnost přípravy na vyučování. Její rozsah i obsah je rozmanitý. Tuto možnost využívají především děti se specifickými vývojovými poruchami učení a chování, děti z problémových rodin, děti z rozdílného kulturního prostředí, děti smyslově, tělesně či mentálně postižené apod. nebo naopak děti nadané. Vyhovující je menší počet dětí, který umožňuje intenzivnější individuální péči o jedince, kteří to potřebují.

Příprava na vyučování může mít podobu:⁵¹

- vypracovávání domácích úkolů po domluvě se zákonnými zástupci – tato činnost by měla být zařazena až po 15. hodině, nikoliv hned po

⁵¹ Srov. HÁJEK, B.; PÁVKOVÁ, J.: *Školní družina*, s. 17

vyučování⁵², vychovatelka by neměla dětem opravovat chyby, ale pouze na ně upozornit;

- procvičování učiva formou didaktických her, upevňování poznatků a dovedností při procházkách a dalších činnostech;
- získávání nových vědomostí a dovedností, které doplňují již získané.

Příprava na výuku předpokládá odlišné metody práce než během vyučování. Úkolem vychovatelky není doučovat a dohánět práci, která se nestihla během vyučování, ale snaha vést děti k samostatné práci.

Jednotlivé činnosti by se měly prolínat. Nejzastoupenější by měly být aktivity rekreační a odpočinkové. Je zdůrazňována aktivní spolupráce žáků ve všech fázích činností.⁵³

Rozvržení a uspořádání činností se řídí požadavky psychohygieny. Má správně podporovat zdravý tělesný, duševní a sociální vývoj dítěte. Důležité je i prostředí, které na dítě působí.⁵⁴

3.2.2. Školní klub

Školní klub je určen žákům navštěvující druhý stupeň základní školy a žákům víceletých gymnázií, které chodí do ročníků, které odpovídají pátému až devátému ročníku základní školy. Hlavní činností školního klubu jsou zájmové aktivity organizované formou nejrůznějších kroužků, příležitostných akcí i průběžnou nabídkou spontánních činností. Do školního klubu je možno se přihlásit k pravidelné docházce či pouze do vybraných kroužků. Školní klub je v provozu každý den školního vyučování.

Školní družina a školní klub mohou tvořit jeden organizační celek a mohou se podílet na společné činnosti.⁵⁵

⁵² Důvodem, proč tuto aktivitu zařazovat až po 15.hodině je, aby byla v souladu s křivkou výkonosti dítěte. Po ranním probuzení, podle toho, jaká byla kvalita a délka spánku, výkonnost člověka stoupá a svého vrcholu dosahuje mezi 9. – 11. hodinou. Následuje pokles, který je nejhlubší mezi 13. – 15. hodinou. V tomto časovém úseku by měly děti provozovat činnosti, které jim napomohou ke znovunabytí sil. Po 15. hodině výkonnost opět lehce stoupá, ale nedosahuje dopolední výše.

⁵³ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s.114-115

⁵⁴ Srov. HÁJEK, B.; PÁVKOVÁ, J.: *Školní družina*, s. 66

⁵⁵ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogické ovlivňování volného času*, s.

Pávková rozděluje činnost klubu do několika skupin:⁵⁶

- *Činnosti zájmové* – jsou nejběžnější formou činnosti, mají podobu pravidelně navštěvovaných kroužků a nabízejí uplatnění v oblasti výtvarné, hudební, literární, divadelní, sportovní i pracovní.
- *Tvořivé týmy* – pravidelné navštěvování je podřízeno potřebám různých projektů, na kterých pracují aktivní žáci. Během projektů se děti učí samostatnosti, práci v týmu, zodpovědnosti a organizačním schopnostem. Obvykle je tato činnost spojována s podporou tradic, ochranou přírody a prevencí sociálně patologických jevů.
- *Volný klub* – slouží dětem, které si nevybraly z nabídky zájmových činností, nemají zájem o pravidelné organizování volného času, nebo chtějí klub využívat pouze jako místo k setkávání s vrstevníky.

3.2.3. Dokumentace školní družiny a školního klubu

Školní družina i školní klub mají podle školského zákona (§ 28) povinnost vést pedagogickou dokumentaci. Pokud jsou součástí školy, musí vést následující dokumentaci.⁵⁷

Pro splnění požadavků rámcového vzdělávacího programu se vytváří *školní vzdělávací program*. Důležité je vědět, co a z jakého důvodu se ve školním vzdělávacím programu nachází, jak tomu rozumět a jak to využívat v praxi.

Každá školní družina musí evidovat *přihlášku dítěte k pravidelné docházce*, které se říká zápisový lístek. Přihláška by měla obsahovat jméno a příjmení žáka, adresu, telefonické kontakty na zákonné zástupce, dobu a způsob odchodu, tj. v kolik hodin a s kým může odcházet domů, případně do kroužků a dalších zájmových aktivit.

Základní dokument, který je povinen vést každý vychovatel je *přehled výchovně-vzdělávací práce (pedagogický deník)*, který je běžně označován jako třídní kniha. Obsahuje seznam zapsaných žáků, adresy trvalého bydliště, kontakt na zákonné zástupce a data přihlášení a odhlášení. Své místo zde mají i časy odchodů dětí ze školní družiny, denní absence a záznam o týdenní práci.

⁵⁶ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 119

⁵⁷ Tamtéž, s. 117

Pro ranní a koncovou družinu je potřeba vést *docházkový sešit pro žáky s nepravidelnou docházkou*.

Dále je třeba spravovat *deník práce zájmových útvarů*, pokud družina nějaké nabízí.

Důležitým dokumentem je i *vnitřní řád*, který určuje pravidla provozu školní družiny či klubu a je závazným pro pedagogické pracovníky a má informativní funkci pro rodiče. Řád vychází z místních podmínek (provoz školy, kapacita družiny) školní družiny a měl by obsahovat (Tab. 5)⁵⁸:

- provozní dobu školní družiny;
- podmínky docházky do družiny (odchodu či vyzvedávání žáků);
- postup vychovatelky při nevyzvednutí žáka do stanovené doby;
- dočasné umístění žáků, kteří do družiny nejsou přihlášení;
- předávání žáků ze školy do družiny a odpovědnost za žáky v době přechodů;
- zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků;
- zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví žáků;
- pitný režim;
- podmínky užívání dalších prostor školy;
- podmínky spojování oddělení;
- další činnosti organizované školní družinou;
- pravidla styku se zákonnými zástupci;
- ustanovení o platbách zákonných zástupců za školní družinu.

Měla jsem možnost nahlédnout do několika vnitřních řádů školní družiny a ve většině případů splňovaly téměř vše výše uvedené.

Pokud je družina nebo klub samostatným subjektem, musí vést další pedagogickou dokumentaci, která je předepsaná pro školská zařízení a která běžně spadá pod vedení školy.

Dokumentace školní družiny by měla být uschována po dobu tří let, dokumentace zájmových útvarů deset let.⁵⁹

⁵⁸ Srov. PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER B. a kol.: *Pedagogika volného času*, s. 116

⁵⁹ Srov. HÁJEK, B.; PÁVKOVÁ, J.: *Školní družina*, s. 45

4. Výzkum

K realizaci kvalitativně pojatého výzkumu bylo použito dotazníkového šetření. Tuto metodu jsem zvolila z toho důvodu, že oproti jiným technikám sběru dat (například osobní rozhovor, pozorování, skupinový rozhovor, aj.) je možné prostřednictvím dotazníku získat informace mnohem rychleji. Samotné vyplňování je pro respondenty poměrně jednoduché a zjištěná data jsou jednodušejší a lépe zpracovatelná.

Hlavním cílem výzkumu bylo nalézt rozdíly ve využívání didaktických her ve školních družinách ve městě a na vesnici, dílčím cílem bylo odhalit, jakým způsobem pedagogové didaktické hry využívají. Šetření proběhlo z části prostřednictvím internetového dotazování a z části v rámci školních družin, které se nachází v okolí mého bydliště. Respondenti odpovídali celkem na 17 otázek. V úvodu nalezneme oslovení respondentů a žádost o vyplnění. Následují otázky týkající se pohlaví, věku, počtu let pedagogické praxe a místa působnosti. Pokračující otázky byly otevřené či uzavřené. Většinu otázek dotazníku vyhodnocuji zvlášť. Každé takovéto otázce je tedy věnována jedna samostatná podkapitola. K přehlednosti závěrů výsledků dotazníkového šetření jsem použila grafy. Dotazníkové šetření bylo realizováno v měsíci listopadu roku 2016. Plné znění dotazníku se nachází v příloze č. I.

4.1. Představení výzkumného vzorku

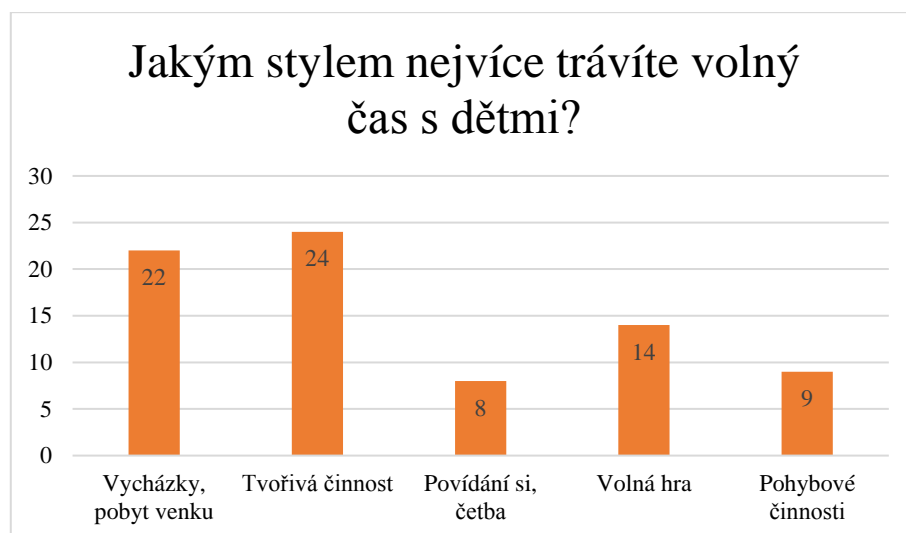
Respondentů bylo 55. Z celkového počtu dotazovaných bylo 100 % žen. Během dotazníkového šetření jsem měla snahu získat odpovědi mužů, ale bohužel se v pedagogickém prostředí moc vychovatelů nepohybuje.

Následující otázka se týkala věku dotazovaných. Úkolem bylo zařadit se do jedné ze čtyř skupin. Nejvíce je zastoupena věková skupina od 20 do 30 let, poté od 41 do 50 let a následně od 31 do 40 let. Ve skupině 51 let a více své místo našly pouze tři respondentky. Až na skupinu 51 let a více jsou dotazované respondentky více méně rovnoměrně rozřazeny do všech věkových skupin, což bude jistě přínosné pro určení rozdílů ve využívání didaktických her ve školních družinách.

Na stylu práce pedagoga ve školní družině se jistě promítne i počet let pedagogické praxe. Čtyři respondentky z 55 dotazovaných, které spadají do věkové kategorie 51 a více let často ve svých odpovědích uváděly, že při výběru a tvorbě her vychází z vlastních zkušeností a poznatků z praxe.

4.2. Otázka č. 5: Jakým stylem nejvíce trávíte volný čas s dětmi?

Nejvíce dotazovaných s dětmi vytváří různé výrobky. Vzápětí následují procházky a venkovní aktivity. Velké množství respondentek uvedlo, že pokud je hezké počasí, tráví většinu času v přírodě a když je počasí nevyhovující, tak se zabývají tvořivou činností. Tato otázka vypovídá o stylu práce pedagoga. Poměrně velké procento vychovatelek nechává děti, aby si volně hrály (Viz kap. 3.2.1.2.). Zde může nastat rozdělení vychovatelů do dvou skupin. V prvním případě se role vychovatele proměňuje z toho, kdo organizuje na toho, kdo je parterem. Ve druhém případě může nastat to, že jsou většinu času děti bez pedagogického vedení a hrají si, jak je jim libo. Takový styl práce může být neefektivní a děti ve školní družině pouze vyčkávají do příchodu rodičů či odchodu domů, popřípadě na autobus. Vychovatelka pouze zajišťuje bezpečnost dětí.

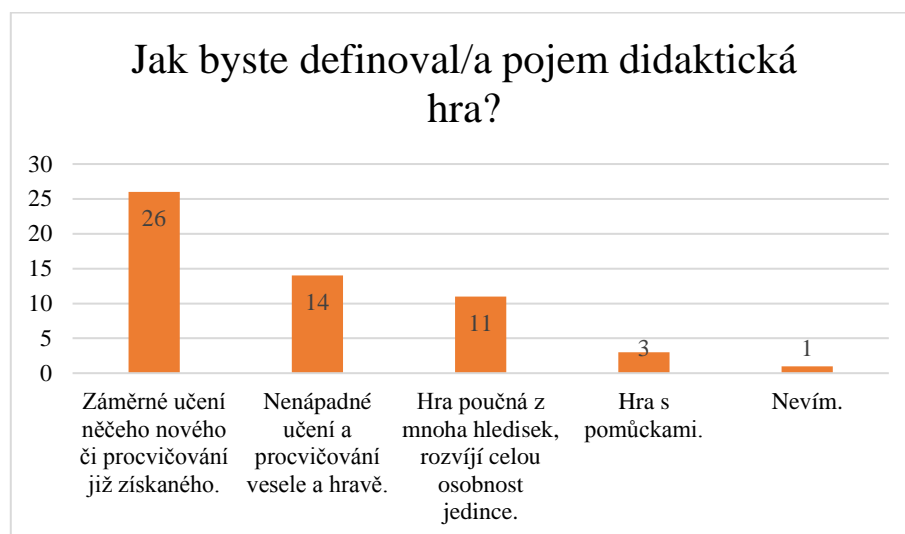

Graf 1 – Nejčastější trávení volného času.

Ve školní družině na vesnici děti s vychovatelkami nejvíce tráví čas venku, následně se věnují rukodělné činnosti, diskusím, volné hře a nejméně času tráví pohybovými hrami.

Školní družina ve městě volný čas naplňuje převážně tvorbou výrobků, následně se na stejné pozici umístily vycházky, volná hra a sportovní hry. Nejméně času je věnováno četbě a rozhovorům.

4.3. Otázka č. 6: Jak byste definoval/a pojem didaktická hra?

Graf 2 – Definice didaktické hry

Zde je zajímavé to, že se respondentky snažily charakterizovat slovo „didaktická“, ale už ne tolik to, co sami považují typické pro hru jako takovou. Téměř polovina dotazovaných uvádí, že didaktická hra je záměrným učením něčeho nového či procvičování již získaných znalostí, dovedností a schopností. Při porovnání s odbornými definicemi, které uvádíme v kapitole 1.2. zjistíme, že většina pedagogů má v teorii mezery.

Pokusy o definování pedagogů pracujících ve školní družině ve městě a na vesnici se od sebe nijak zvlášť neodlišovaly. Jednotlivé kategorie položené otázky byly zaplněny obdobně jak u vychovatelek působících na vesnici, tak u vychovatelek pracujících ve městě.

4.4. Otázka č. 7: Využíváte didaktickou hru?

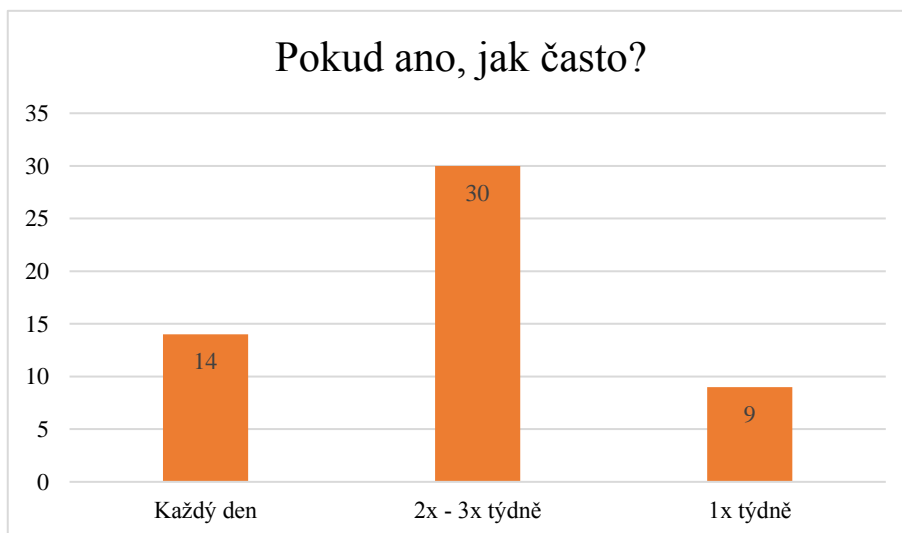
Až na 2 výjimky všechny dotazované uvádí, že didaktickou hru využívají. Bylo by zajímavé, kdyby na otázku odpověděly znova poté, co by znaly správnou definici pojmu.

Graf 3 – Využívání didaktické hry během výuky.

4.5. Otázka č. 8: Pokud ano, jak často?

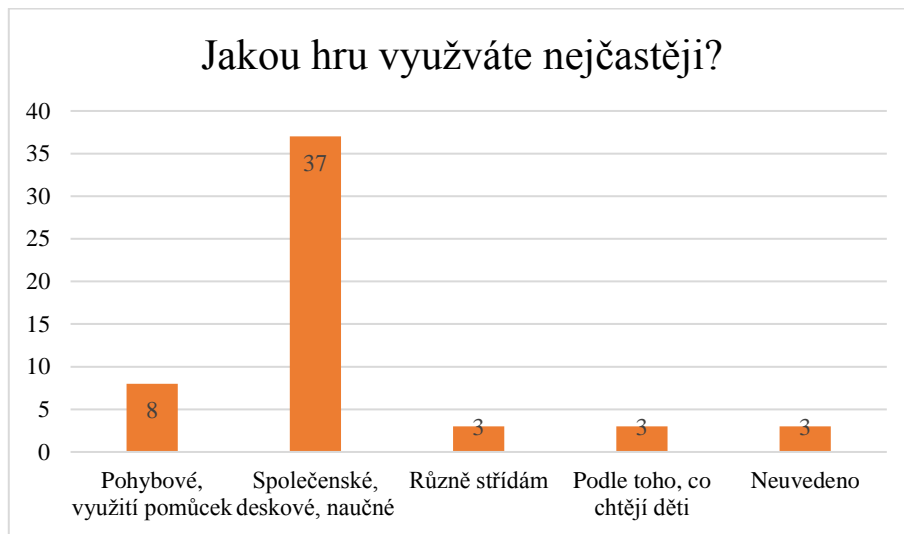
30 respondentek z 55 odpovědělo, že didaktickou hru využívají 2x až 3x týdně. Zarážející je, že celá řada pedagogů nevyužívá didaktickou hru každý den. Toto zjištění je pro mě velice překvapivé a můžeme se domnívat, že zbytek činnosti vyplňují kreativní činnosti, vycházky a volná hra dětí.

Graf 4 – Četnost užívání didaktické hry

Ve školních družinách na vesnici je didaktická hra nejvíce využívána 2x-3x týdně. Každý den je jí věnována pozornost převážně ve městě. Zde tedy můžeme hovořit o rozdílu, který vyplynul z dotazníkového šetření.

4.6. Otázka č. 9: Jakou hru využíváte nejčastěji?

Graf 5 – Nejvyužívanější hra

Teoreticky je dáno, že školní družina nabízí velké množství aktivit. Když se na toto podíváme v praxi, zjistíme, že dětem není nabízena tak široká škála možností. Ve školní družině děti nejvíce tráví čas hraním společenských, deskových, vědomostních a naučných her. V menší míře je věnován čas pohybovým a sportovním aktivitám.

Město i vesnice má podobné výpovědi.

4.7. Otázka č. 10: Vytváříte si vlastní hry?

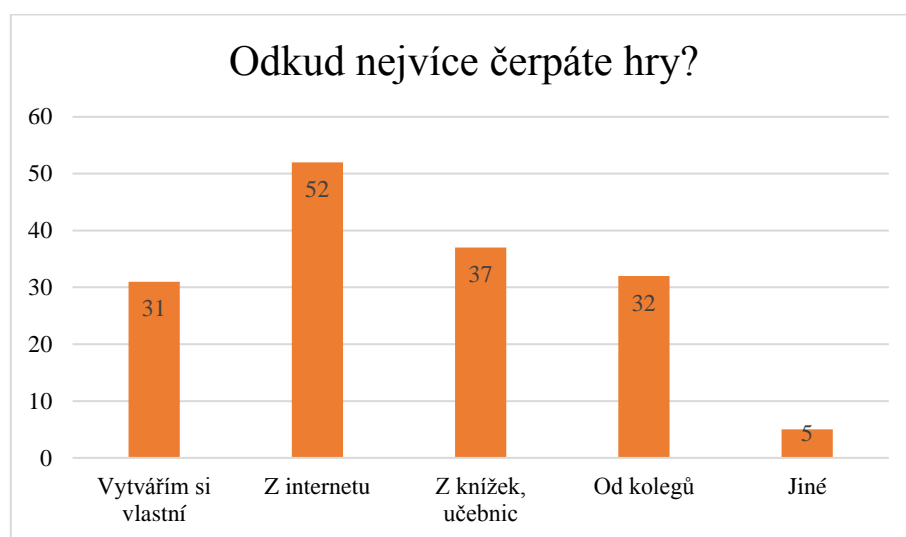

Graf 6 – Tvorba vlastních her

Řada pedagogů vytváří své vlastní hry, popřípadě si upravuje již vytvořené podle potřeb skupiny, pro kterou je hra určena. Toto zjištění bylo velice příjemné a jistě je pro děti přínosem.

Vychovatelky ve městě a na vesnici tvoří vlastní hry bez větších rozdílů. Nejvíce hry vytváří vychovatelky spadající do věkové skupiny 20-30 let, následují pedagogové mající 41-50 let. Dotazované ve věku 31-40 let vlastní hry spíše netvoří.

4.8. Otázka č. 11: Odkud nejvíce čerpáte hry?

Graf 7 – Výběr her

Téměř každá dotazovaná vychovatelka odpověděla, že si hry vybírá na internetu. V dnešní době je to naprosto běžná věc. Stále je však mnoho lidí, co po nových hrách pátrá v knihách a atlasech. Mezi odpověďmi jiné se vyskytovalo například to, že se vychovatelky učí nové hry od dětí samotných či opakují již jednou hrané hry, které se během dlouholeté praxe ustálily jako oblíbené.

4.9. Otázka č. 12: Vedete si svou kartotéku her?

Polovina respondentek uchovává nějakým stylem již odehrané hry a druhá polovina nikoliv.

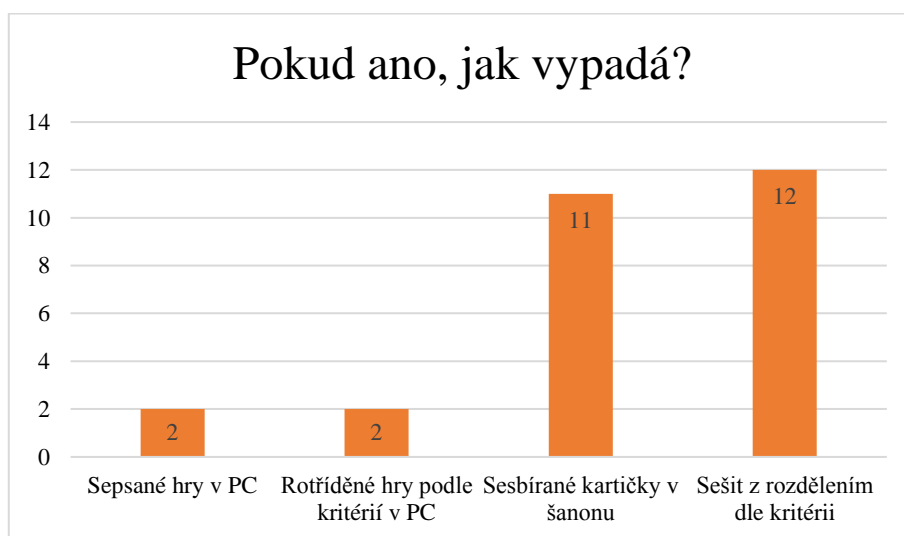
Z těch, co si kartotéku her vedou, bylo 11 vychovatelek na vesnici, spadající převážně do věkové skupiny 20-30 let a 16 vychovatelek ve městě, kde nejvýrazněji hry shromažďují ženy ve věku 41-50 let.

Graf 8 – Kartotéka her

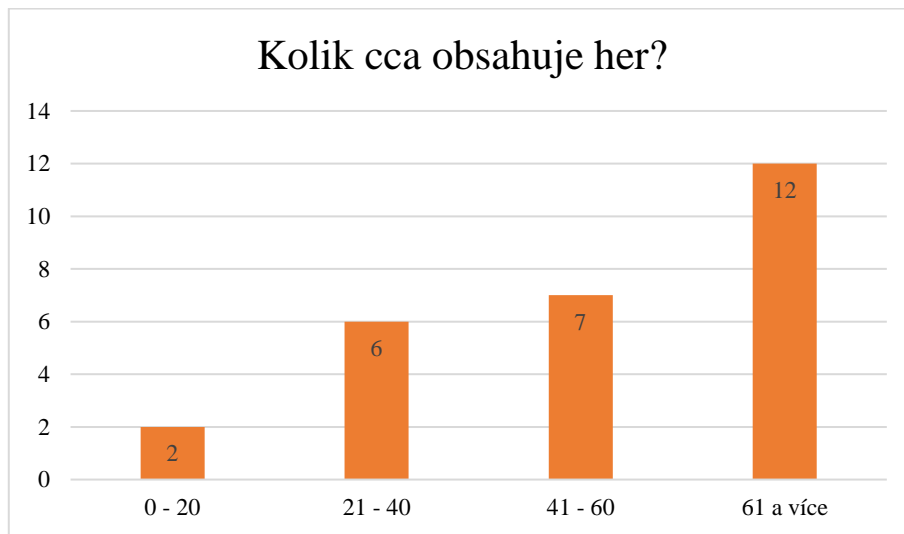
4.10. Otázka č. 13: Pokud ano, jak vypadá?

3 respondentky ze 4, které uvádí, že hry uchovávají v PC jsou vychovatelkami ve školní družině ve městě. I v dnešní moderní době je oblíbenější shromažďování her v papírové podobě v nejrůznějších sešitech, šanonech či krabičkách. Možná je to zapříčiněno tím, že je množství družin, které není vybaveno počítačem, ke kterému by měla vychovatelka nepřetržitý přístup. Často se respondentky zmiňovaly o tom, že je jejich kartotéka her nepřehledná a chaotická a že není dostatek času na její uspořádání.

Graf 9 – Podoba kartotéky

4.11. Otázka č. 14: Kolik cca obsahuje her?

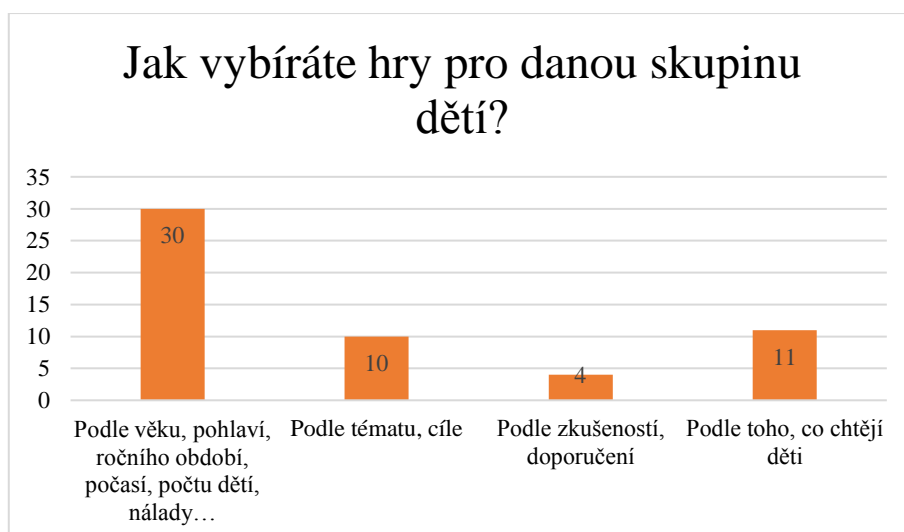

Graf 10 – Množství her v kartotéce

Příjemným zjištěním bylo, že polovina dotazovaných uchovává ve své kartotéce velké množství her, což umožňuje prožití zajímavých aktivit a příjemných zážitků pro děti samotné. Ovšem za předpokladu, že jsou hry dětem pravidelně zpřístupňovány.

4.12. Otázka č. 15: Jak vybíráte hry pro danou skupinu dětí?

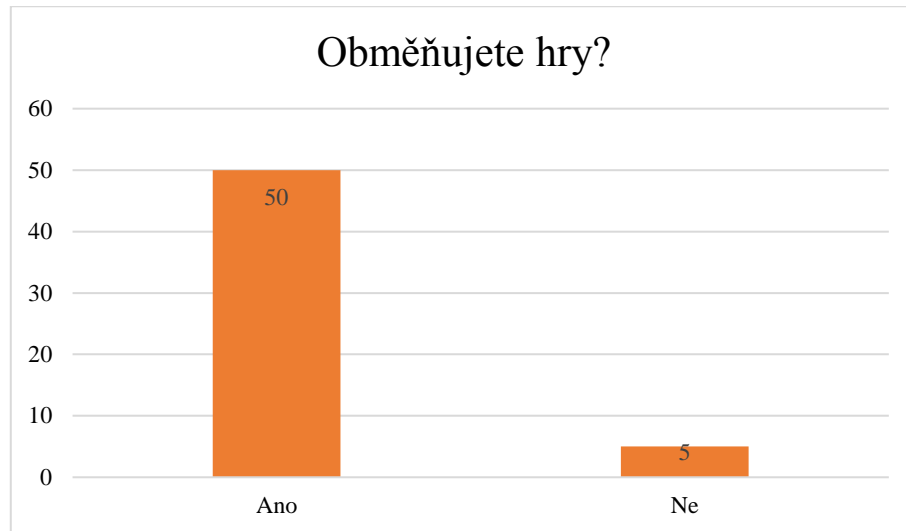
Nejvíce dotazovaných vychovatelek hru pro děti vybírá podle pohlavního a věkového složení skupiny, momentálního rozpoložení, ročního období, počasí a dalších podobných faktorů. Je zarážející, že tak velké procento pedagogů neodpovídá, že stěžejní je pro ně při výběru hry cíl. Tento záměr by měl být naplňován přednostně a následně by se měl vychovatel zabývat věkem, pohlavím, složením skupiny apod.

Graf 11 – Způsob výběru hry

Při porovnání města a vesnice je na tom městská školní družina o trochu lépe než školní družina na vesnici. Může to být náhoda nebo to může být dáno tím, že rodiče dětí ve městě kladou na pedagogy větší nároky.

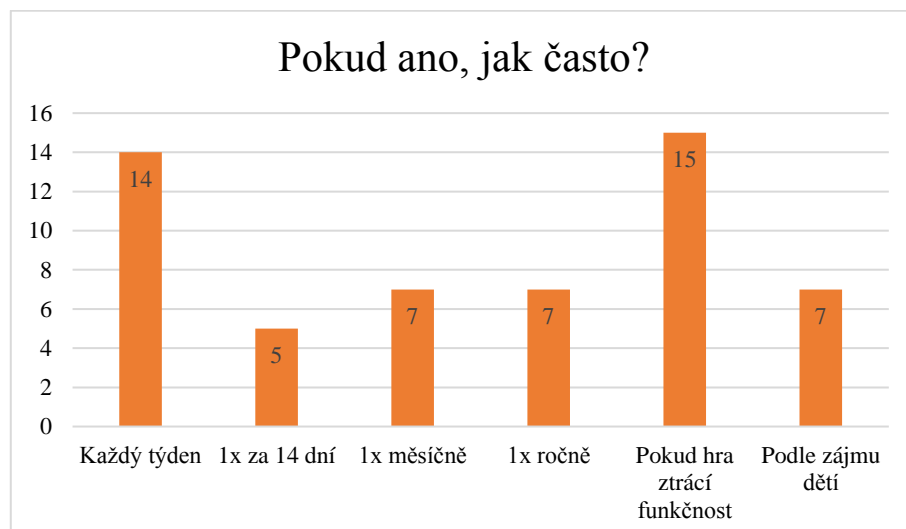
4.13. Otázka č. 16: Obměňujete hry?

Graf 12 – Obměna her

50 respondentů z 55 hry pravidelně obměňuje.

4.14. Otázka č. 17: Pokud ano, jak často?

Graf 13 – Četnost obměny her

Hry ve školních družinách jsou obměňovány nejčastěji poté, když ztratí svou funkci nebo jednou týdně. Výzkum ukázal, že každý týden hry obměňují převážně vychovatelky ve věkové kategorii 20 až 30 let.

Respondentky působící ve městě nejvíce hry střídají každý týden naopak vychovatelky ve školních družinách na vesnici hry vymění poté, když ztratí funkčnost. Neuvádějí však, zdali je to po týdnu či po měsíci. Více nevysvětlují, co myslí tím, že hra ztratí svou funkci, takže se můžeme pouze domnívat, že to může být například potěšení dětí z hraní hry nebo ovládnutí hry natolik, že již nepřináší nové poznání.

4.15 Shrnutí

Hlavním cílem dotazníkového šetření bylo, získat možnost porovnání práce vychovatelek ve městě a na vesnici. 30 respondentek pracovalo ve školní družině ve městě a 25 dotazovaných působilo ve družině na vesnici.

Jako jediný rozdíl se ukázalo to, že ve školní družině na vesnici, tráví vychovatelky s dětmi více času venku. Chodí na procházky do lesů, v zimě mají možnost chodit sáňkovat na kopce, což je v městě většinou těžce proveditelné.

Pokud jsem ale porovnávala styl práce vychovatelky ve městě a na vesnici, tak to bylo bez rozdílu. Provedením výzkumu jsem tedy dospěla k výsledku, že prostředí, kde se výchova mimo vyučování uskutečňuje, nemá vliv na způsob práce, který jsme prostřednictvím tohoto šetření sledovali

Závěr

„Podstata hry není ve vítězství, ale ve hře samotné.“

- Jack London

Bakalářská práce nazývaná *Rozdíly ve využívání didaktické hry ve školních družinách ve městě a na vesnici* obsahuje tři teoretické kapitoly s řadou podkapitol a jednu kapitolu zabývající se analýzou dat, které vzešly z dotazníkového šetření.

Na počátku práce byly vytyčeny cíle, jichž jsme chtěli dosáhnout. Primární bylo nalézt rozdíly, které se mohou objevit ve využívání didaktické hry v souvislosti s odlišnými podmínkami života ve městě a na vesnici. Vedlejším cílem bylo sumarizovat nashromážděné informace z odborné literatury.

Prostřednictvím této práce jsme se nejdříve seznámili s pojmem hra a didaktická hra. Byly vysvětleny základní rysy a vlastnosti her, dále byly nastíněny dvě typologie her a bylo přiblíženo prostředí, kde se hra uskutečňuje. Během studia materiálů k tématu hry jsem si uvědomila, jak je hra důležitá v každém věku, a to nejen pro děti, ale i dospělé.

Následně byl vymezen pojem volný čas a jeho funkce a odlišné způsoby trávení volného času, které nám nabízí město a vesnice. Byly přiblíženy instituce, které děti a mládež využívají k naplnění svého volného času. Bylo pojednáno také o školním klubu a školní družině, jejích funkcích a činnostech.

Poslední část práce byla zaměřena na výzkum, který proběhl anonymním dotazníkovým šetřením. Šetření se zúčastnilo 55 vychovatelek z nejrůznějších měst a vesnic po celé České republice. Z kvantitativního výzkumu vyplynulo to, že při pedagogické práci s dětmi není rozhodující vliv lokálního prostředí.

Vypracováním této práce jsem zjistila, že hra má ve výchovně vzdělávacím procesu nenahraditelné místo a je nenásilným prostředkem výchovy a vzdělávání pro děti všeho věku. Po analýze výsledků dotazníkového šetření jsem dospěla k závěru, že zařazování didaktických her do výchovy mimo vyučování je spíše výjimkou než běžnou věcí, a to převážně z důvodu neznalosti teorie a principu fungování hry samotné. Práce by ráda přispěla k častějšímu využívání didaktických her v pedagogické výchovné praxi.

Provedené dotazníkové šetření může posloužit k dalšímu hlubšímu šetření nebo jako inspirace pro budoucí či současné pedagogy.

Seznam použitých zdrojů

BORECKÝ, V. *Imaginace, hra a komika*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-503-5.

CALLOIS, R. *Hry a lidé: Maska a závrať*. Praha: Studia Ypsilon, 1998. ISBN: 80-902482-2-5.

FING, E. *Hra jako symbol světa*. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN 80-202-0410-5.

HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1.

HÁJEK, B.; PÁVKOVÁ J. *Školní dužina*. Vyd. 2 Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-268-3.

HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.

HUIZINGA, J. *Homo ludens*. Vydání druhé. Praha: Dauphin, 2000. ISBN 80-7272-020-1.

KRAUS, B.; POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

LISÁ, E. a kol., *Hry k rozvoji sociálních dovedností žáků 1. Stupně ZŠ*. Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-746-6.

MACEK, M. a kol. *Střediska pro volný čas dětí a mládeže*. Praha: Ministerstvo školní, mládeže a tělovýchovy, odbor pro mládež, 1998. ISBN neuvedeno

MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003, 219 s. ISBN 80-731-5039-5.

PÁVKOVÁ, J.; HÁJEK, B.; HOFBAUER, B. a kol. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-423-6.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 4. rozšířené a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.

SUCHÁNKOVÁ, E. *Hra a její využití v předškolním vzdělávání*. Praha: Portál, 2014.
ISBN 978-80-262-0698-9.

Seznam příloh

Příloha č. I. Dotazník

Příloha č. I.

Dotazník pro vychovatele ŠD

Vážené vychovatelky, vážení vychovatelé,

obracím se na Vás s žádostí o vyplnění dotazníku, který poslouží jako podklad pro mou bakalářskou práci. Jsem studentka Pedagogiky volného času na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích a provádím výzkum, který se zabývá problematikou využívání didaktické hry. Dovoluji si Vás rovněž požádat o co nejpřesnější a pravdivé vyplnění dotazníku. Účast ve výzkumu je anonymní a dobrovolná.

Předem děkuji za spolupráci.

1. Jakého jste pohlaví?

- a) Muž
- b) Žena

2. Kolik je Vám let?

- a) 20–30
- b) 31–40
- c) 41–50
- d) 51 a více

3. Napište prosím počet let Vaší pedagogické praxe.

4. Pracujete ve ŠD ve městě nebo na vesnici?

- a) Ve městě
- b) Na vesnici

5. Jakým stylem trávíte nejvíce volný čas s dětmi?

6. Jak byste definoval/a pojem didaktická hra?

7. Využíváte didaktickou hru?

- a) Ano
- b) Ne

8. Pokud ano, jak často didaktickou hru využíváte?

- a) Každý den
- b) 2x-3x týdně
- c) 1x týdně

9. Jaké hry využíváte nejčastěji?

10. Vytváříte si vlastní hry?

- a) Ano
- b) Ne

11. Odkud čerpáte hry?

- a) Vytvářím si vlastní
- b) Z internetu
- c) Z knížek, učebnic
- d) Od kolegů
- e) Jiná – prosím uveďte.

12. Vedete si svou kartotéku her?

- a) Ano
- b) Ne

13. Pokud ano, jak vypadá?

14. Pokud ano, kolik her Vaše kartotéka obsahuje?

- a) 0–20
- b) 21–40
- c) 41–60
- d) 61 a více

15. Jak vybíráte hry pro danou skupinu dětí?

16. Obměňujete hry?

- a) Ano
- b) Ne

17. Pokud ano, jak často?

Abstrakt

PÁRALOVÁ, S. *Rozdíly ve využívání didaktické hry ve školních družinách a klubech ve městě a na vesnici*. České Budějovice 2017. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Mgr. Richard Macků, Ph.D.

Klíčová slova: hra, školní družina, volný čas

Práce se zabývá využíváním didaktické hry ve školních družinách či klubech. Cílem práce je nalézt rozdíly ve využívání didaktické hry ve školních družinách/ klubech vzhledem k podmínkám života ve městě a na vesnici. Nejdříve je vymezen pojem hra, didaktická hra, znaky a vlastnosti her, je popsána typologie her a prostředí, ve kterém se hra uskutečňuje. Dále je zpracován volný čas mládeže, jeho funkce. Přiblíženo je i město, vesnice a vliv lokálního prostředí. Následně jsou rozpracována zařízení pro volný čas dětí a mládeže, je vysvětlen pojem školní družina a školní klub. Práce zahrnuje výzkum, který proběhl formou dotazníku, který anonymně zodpověděly vychovatelky ze školních družin.

Abstract

Differences in the use of educational games in after-school clubs in town and village

Key words: game, after-school club, leisure time

The thesis deals with the use of educational games in after-school clubs. The object is to find differences in the use of educational games in after-school clubs in towns and villages. The thesis describing the game, didactic game, features and characteristics of the games, is typology of games and the environment in which the game takes place. It is further elaborated youth leisure and functions of leisure. The thesis further analyses the town, village and effect the local environment. Next is describe leisure facilities for children and young people and after-school club. The thesis includes research, which was conducted by questionnaire, anonymously answering the governess of school care.